

AN'ANAVIY ILLOKUTSION HARAKATLARNI KOMMUNIKATIV NUTQDA TUSHUNISH

Shamuratova Bonu

*Urganch davlat universiteti Xorijiy filologiya fakulteti Tarjima nazariyasi va amaliyoti
yo'nalishi talabasi*

Annotasiya: *Ushbu maqola an'anaviy illokutsion harakatlarning mohiyatini va ularning kommunikativ nutqdagi rolini o'rganadi. An'anaviy illokutsion harakatlar belgilangan konventsiyalarga asoslanib amalga oshiriladi va ijtimoiy hamda institutsional kontekstlarda muhim ahamiyatga ega. Maqolada ushbu harakatlarning xar hil turlari va ularning misollari tahlil qilinadi.*

Kalit so'zlar: *An'anaviy illokutsion harakatlar, Kommunikativ nutq, Konventsiyalar, Effektlar, Verdiktlar, Ijtimoiy munosabatlar*

ПОНИМАНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ИЛЛОКУЦИОННЫХ ДЕЙСТВИЙ В КОММУНИКАТИВНОЙ РЕЧИ

Аннотация: *В данной статье рассматривается природа традиционных иллокутивных актов и их роль в коммуникативной речи. Традиционные иллокутивные акты основаны на устоявшихся конвенциях и важны в социальном и институциональном контекстах. В статье анализируются различные виды этих действий и их примеры.*

Ключевые слова: *Конвенциональные иллокутивные акты, Коммуникативная речь, Конвенции, Эффекты, Вердикты, Социальные отношения.*

UNDERSTANDING TRADITIONAL ILLOCUTATIONAL ACTIONS IN COMMUNICATIVE SPEECH

Abstract: *This article examines the nature of traditional illocutionary acts and their role in communicative speech. Traditional illocutionary acts are based on established conventions and are important in social and institutional contexts. The article analyzes various types of these actions and their examples.*

Key words: *Conventional illocutionary acts, Communicative speech, Conventions, Effects, Verdicts, Social relations.*

KIRISH (ВВЕДЕНИЕ / INTRODUCTION)

Nutq aktlari nazariyasida, an'anaviy illokutsion harakatlar kommunikativ illokutsion harakatlardan farq qiladi, chunki ular kommunikativ niyatlarga qaraganda ko'proq konventsiyalarga tayanadi. Kommunikativ harakatlar gapiruvchining niyatini tan olish orqali bajarilsa, an'anaviy illokutsion harakatlar belgilangan konventsiyalarga rioya qilish

orqali amalga oshiriladi. Ushbu maqola an'anaviy illokutsion harakatlarning tabiatini tushuntirish, ularning turli xil turlarini o'rganish va misollar bilan ularning qo'llanilishini ko'rsatishni maqsad qiladi.

An'anaviy illokutsion harakatlarni aniqlash.

An'anaviy illokutsion harakatlar ovoz berish, iste'foga chiqish, hibsga olish, oqlash, nikoh, cho'qintirish, bag'ishlash va bekor qilish kabi keng doiradagi harakatlarni o'z ichiga oladi. Ularning xilma-xilligiga qaramay, ushbu harakatlar ikki asosiy turga bo'linishi mumkin: effektlar va verdictlar. Har ikkala tur ham institutsional holatlarning ahvoriga ta'sir qiladi.

Effektlar bu ijtimoiy holatni yaratadigan yoki o'zgartiradigan harakatlardir. Masalan, nikoh tuzish yangi ijtimoiy munosabatni o'rnatadi, qonunni bekor qilish esa huquqiy tuzilmani o'zgartiradi. Verdictlar esa vaziyatni baholaydigan yoki hukm qiladigan harakatlardir. Ayblanuvchini oqlash yoki "aybdor" hukmini chiqarish verdictlarga misoldir.

Konventsionalarning roli.

Konventsionalar an'anaviy illokutsion harakatlarda muhim rol o'ynaydi. Ushbu kontekstda konvensiya, ma'lum bir jamoa yoki guruh ichida boshqa narsa sifatida bajarishni hisoblaydigan o'zaro tan olingan vositadir. Konventsionalar oddiy odatlar yoki ijtimoiy amaliyotlar emas; ular ma'lum vaziyatlarda amalga oshirilsa, boshqa narsa sifatida hisoblanadigan harakatlardir, chunki ular o'zaro tan olinadi. Masalan, qo'l siqish harakati kontekstga qarab salomlashish, xayrlashish, tabriklash yoki kelishuvni muhrlash usuli bo'lishi mumkin. Bir xil jismoniy harakat turli illokutsion harakatlar sifatida hisoblanadi, chunki bu kontekstda tan olingan konvensiya mavjud.

Konventsionalarni tahlil qilish

Konvensiya quyidagicha aniqlanishi mumkin:

- Konvensiya: A harakatining C kontekstida G guruhida D (ma'lum maqsadga asoslanga ish harakat)ni qilish uchun konvensiya hisoblanadi agar va faqat agar:

1. G guruhida, G a'zosi C kontekstida A harakatini qilganda, ular maqsadli ish harakatga amal qilayotganligi o'zaro ishoniladi (MB-o'zaro ishonch).

2. A harakati C kontekstida maqsadli ish harakat qilish sifatida hisoblanadi, faqat G guruhida o'zaro ishonilganligi uchun.

Ushbu ta'rif, harakat an'anaviy illokutsion harakat sifatida hisoblanishi uchun, u guruh ichida o'zaro tan olinishi kerakligini va bu tan olish tufayli boshqa narsa sifatida hisoblanishi kerakligini ta'kidlaydi.

Amalda an'anaviy illokutsion harakatlar

An'anaviy illokutsion harakatlar ko'pincha maxsus qoidalar yoki rasmiyatchiliklar tomonidan boshqariladi. Masalan, ma'lum so'zlar yoki iboralar aniq kontekstlarda konvensiya bajarilishi uchun ishlatilishi kerak:

1. Ovoz berish: Ko'p parlament tartiblarida ovoz "ha" yoki "yo'q" deb berilishi kerak.

2. Hukm chiqarish: Sud yoki sudya ayblanuvchini "aybdor" yoki "aybsiz" deb e'lon qilishi kerak.

3. Ofisga qasamyod qilish: Qasamyod marosimida ishtirokchilar ofisga kirish uchun belgilangan jummalarni aytishlari kerak.

Ushbu harakatlar lokutsiya-spetsifik bo'lib, ishlatilgan so'zlarning maxsus shakli konventsiya bajarilishi uchun muhimdir.

An'anaviy illokutsion harakatlarni kim bajarishi mumkin?

Har qanday odam an'anaviy illokutsion harakatlarni bajara olmaydi; harakat tegishli shaxs tomonidan tegishli sharoitlarda bajarilishi kerak. Masalan:

- Sud jarayonining tegishli bosqichida faqat sudya yoki sudyalari raisi ayblanuvchini "aybdor" deb e'lon qilishi mumkin.

- Nikoh marosimida, juftlikni turmushga chiqarish uchun vakolatli ruhoniylar kerak.

Misol va tushuntirishlar

Misol 1: Nikoh

Nikoh effektli illokutsion harakati bo'lib, yangi ijtimoiy munosabatni yaratadi. Harakatning haqiqiy bo'lishi uchun ruhoniylar nikohlarni o'tkazishga vakolatli bo'lishi kerak va marosim qonuniy talablarga mos kelishi kerak. Juftlik belgilangan qasamyodlarni aytishlari kerak va ruhoniylar ularni turmushga chiqargan deb e'lon qilishi kerak.

Misol 2: Oqlash

Oqlash verdiktli illokutsion harakati bo'lib, ayblanuvchini aybsiz deb hisoblaydi. Ushbu harakat sud jarayonida sudya yoki sudyalari raisi tomonidan bajarilishi kerak. "Aybsiz" deb e'lon qilish sud jarayonining tegishli bosqichida amalga oshirilishi kerak, konventsiya bajarilishi uchun.

Misol 3: Ovoz berish

Parlament muhitida ovoz berish a'zolar tomonidan "ha" yoki "yo'q" deb ifodalanishi kerak. Ushbu an'anaviy harakat qo'llab-quvvatlash yoki qarshilik bildirishni ifodalaydi. Konventsiya ovoz berish jarayonining aniq va o'zaro tan olinganligini ta'minlaydi.

Qoidalar va konventsiyalar o'rtasidagi farqni aniqlash

An'anaviy harakatlarni bajarishni talab qiluvchi qoidalar va konventsiyalarning o'zlarini farqlash muhimdir. Masalan, harbiylar ofitserlarni salomlashlarini talab qiladigan qoida bo'lishi mumkin, ammo salomlashish harakati hurmat belgisi sifatida konventsiya hisoblanadi.

Konventsiya tushunchasini kengaytirish

Konventsiya tushunchasi shaxslar, vaziyatlar va narsalarga ham qo'llanishi mumkin. Masalan:

- Shaxslar: Turmush o'rtog'i yoki sudya bo'lish, ba'zi bir an'anaviy harakatni bajargan yoki bunday harakatga nishon bo'lgan aniq tan olingan xususiyatlarni talab qiladi.

- Vaziyatlar: Sud, munozara yoki to'y, konventsiyalar tomonidan belgilanadigan vaziyatlardir.

- Narsalar: Forma, svetofor yoki xochni aniq konventsiyalar tufayli shu sifatida tan olinadi.

XULOSA (ЗАКЛЮЧЕНИЕ / CONCLUSION)

An'anaviy illokutsion harakatlar o'zaro tan olingan konventsiyalarga tayanib, ularning mazmuni va ahamiyatini belgilaydi. Ushbu harakatlar kommunikativ illokutsion harakatlardan farq qiladi, chunki ular gapiruvchining niyatini tan olishga tayanadi. Konventsiyalarning roli turli institutsional harakatlarning tabiati va ularning ijtimoiy va huquqiy holatlarga ta'sirini tushunishga yordam beradi. An'anaviy illokutsion harakatlarning misollari va asosiy tamoyillarini o'rganish orqali biz kommunikativ amaliyotlarimizni shakllantiruvchi konventsiyalarning qanday ishlashini chuqurroq tushunamiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI (ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES)

1. Ostin, J.L. (1962). So'zlar bilan ish qilish. Oksford: Klarendon Press.
2. Searle, J.R. (1969). Nutq aktlari: Til falsafasiga insho. Kembrij: Kembrij Universiteti Matbuoti.